

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

Књига XXV

Book XXV

ETHNO-CULTURAL ANNALS

for the study of the culture of eastern Serbia and the adjacent areas

ENIGMA OF THE SERBIAN EAST **new research opportunities** **and recapitulation**

Editors

Vojislav Filipović
Ivica Todorović

Editorial Board

Mihaj Radan (Romania), Mirko Blagojević, Milina Ivanović Barišić,
Gordana Blagojević, Dragan Žunić, Stanka Janeva (Bulgaria),
Vladimir Petrović, Aleksandar Bulatović, Daniela Heilmann (Germany),
Aleksandra Papazovska (Macedonia), Irena Ljubomirović, Zoran Vučić,
Nina Aksić, Ana Savić-Grujić, Slaviša Milivojević, Žarko Veljković

Svrljig
2022

Књига XXV

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

за проучавање културе источне Србије и суседних области

ЗАГОНЕТКЕ СРПСКОГ ИСТОКА нове истраживачке могућности и рекапитулације

Уредници

Војислав Филиповић
Ивица Тодоровић

Редакција

Михај Радан (Румунија), Мирко Благојевић, Милина Ивановић
Баришић, Гордана Благојевић, Драган Жунић, Станка Јанева (Бугарска),
Владимир Петровић, Александар Булатовић, Данијела Хелман
(Немачка), Александра Папазовска (Македонија), Ирена Љубомировић,
Зоран Вучић, Нина Аксић, Ана Савић-Грујић, Славиша Миливојевић,
Жарко Вељковић

Сврљиг
2022

УДК 008:39(082.1)

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

*Зборник је покренут 1995. године на иницијативу проф. др Сретена Петровића
и Етно-културолошке радионице Сврљиг*

Издавач: Центар за туризам, културу и спорт, Боре Прице 2, Сврљиг

За издавача: Драган Савић

Рецензенти: др Гордана Благојевић, др Александра Павићевић, др Недељко Богдановић,
др Ана Савић-Грујић, др Тања Милосављевић, др Јована Бојовић, др Ивица Тодоровић,
др Милина Ивановић Баришић, др Оливера Илић, др Владимир Петровић, др Војислав
Филиповић

Класификација: Сања Никић

Припрема и штампа: Галаксијанис, Ниш

Тираж: 150

ISBN 978-86-6233-466-4

САДРЖАЈ

IN MEMORIAM, Сретен Петровић (1940 – 2022)	7
--	---

I

АРХЕОЛОШКА И ИСТОРИЈСКА ПИТАЊА

М. Тапавички-Илић: ТЕХНИКЕ ПРЕДЕЊА У АНТИЦИ И СРЕДЊЕМ ВЕКУ	17
В. Филиповић: БРОНЗАНИ БОДЕЖ СА ЛОКАЛИТЕТА СТРАЖА КОД ЖАГУБИЦЕ	37
И. Нинчић: ПОРЕКЛО МЕТАЛНИХ ПРЕДМЕТА ПОНТСКО-КАВКАСКИХ ОДЛИКА 6-4. ВЕКА П. Н. Е. У СРБИЈИ	43
Д. Каличанин, М. Бугар: ИЗВЕШТАЈ О АРХЕОЛОШКОМ НАДЗОРУ НА ДЕОНИЦАМА 1 И 2 АУТОПУТА Е-761 У ПЕРИОДУ ОД 2020. ДО 2022.	65
А. Тасић: ТРИБАЛИ У ИСТОРИЈСКИМ ИЗВОРИМА	79
Ж.Б. Вељковић, Ж.Милановић: ГРЧКИ ВОТИВНИ НАТПИС 'ДОЛИХЕЈУ' (ЈУПИТЕРУ ДОЛИХЕНУ) ИЗ ТРГОВИШТА	93
М. Продановић: ПРЕГЛЕД МАТЕРИЈАЛНИХ ОСТАКА СЛОВЕНА НА ТЕРИТОРИЈИ ГРЧКЕ	101
Ж.Б. Вељковић: КРАТКО О СКЕНДЕРБЕГУ: ИЗ УГЛА ЊЕГА САМОГА И ПОРОДИЦЕ, САВРЕМЕНИКА И БЛИСКИХ САВРЕМЕНИКА – ЕТНИЧКА ПРИПАДНОСТ, ЈЕЗИК, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ, НАДИМАК, ПИСМО, ВЕРОИСПОВЕСТ	131
М. Пекић: ФАБРИКА СУКНА, ШТОФОВА, ЧОХЕ, АБЕ И ПРЕДИВА БРАЋЕ МИНХ И ШУМПЕТЕР У ПАРАЋИНУ	175

II

НАЈНОВИЈЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ МОГУЋНОСТИ – ИСТОЧНА СРБИЈА И СРПСКИ ЕТНИЧКИ ПРОСТОР

И.Р. Тодоровић: ЕТНОЛОШКО-ГЕНЕТИЧКА ИСТРАЖИВАЊА СРБИЈЕ – НА ПРИМЕРУ ПРОСТОРА ОПШТИНЕ СВРЉИГ	195
--	-----

A.A. Fostikov: CROWDSOURCING IN HISTORY AND DIGITAL HUMANITIES	221
---	-----

III

РАЗНА ПРОУЧАВАЊА РЕЛИГИЈЕ, ФОЛКЛОРА И ЈЕЗИКА – ОПШТИ СЛОВЕНСКИ КОНТЕКСТ, ИСТОЧНА СРБИЈА, СРПСКО НАСЛЕЂЕ

M. Blagojević, S. Lebedev: PROPRAVOSLAVNI KONSENZUS I RELIGIJSKE NEJEDNAKOSTI: PREMA ANALIZI RELIGIJSKE SITUACIJE U POSTSOVJETSKOJ RUSIJI	233
J. Стевановић: ТУРЦИЗМИ У РЕЧНИКУ ГОВОРА ЛУЖНИЦЕ ЉУБИСАВА ЋИРИЋА: СЕМАНТИЧКА АДАПТАЦИЈА	249
K.M. Манојловић: ЛЕКСИКА ОДЕЋЕ ЈУНАКА У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА	263

IV

ИСТОЧНА СРБИЈА – НОВЕ РЕКАПИТУЛАЦИЈЕ

M. Ивановић Баришић: ОЛГА БЕНСОН – АКВАРЕЛИ И ЦРТЕЖИ ИЗ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ	281
H.B. Аксић, Т.З. Пешић: СРПСКА ФАБРИКА СТАКЛА У ОГЛЕДАЛУ ВРЕМЕНА	297
H. Ђокић, M. Марковић: ЦРКВЕНИ ХРАМОВИ ОПШТИНЕ ТРГОВИШТЕ	313
З. Бранковић Басарић: БИБЛИОГРАФИЈА ПЕСНИКА ЗОРАНА ВУЧИЋА, ЗАВИЧАЈНОГ АУТОРА	341

V

ХРОНИКА И ПОЛЕМИКА

Осврти и прикази

Од вештице до светице. Тематски зборник о жени у народном говору и култури. Ниш: Филозофски факултет у Нишу и Хемимонтана, 2019 (С. Савић)	365
---	-----

IN MEMORIAM
Сретен Петровић
(1940 – 2022)

**ЖИВОТ ПОСВЕЋЕН СТВАРАЛАШТВУ
 И ПРОМИШЉАЊУ СТВАРАЛАШТВА**

У Београду је, 3. јула 2022. године, преминуо **Сретен Петровић**, један од наших најзначајнијих савремених естетичара, реторичара, социолога уметности, философа културе, културолога, културалних антрополога.

1. Сретен Петровић рођен је 1940. у Сврљигу. Осмогодишњу школу завршио је у Сврљигу, а у Нишу Школу за примењене уметности. Дипломирао је философију и магистрирао на Филозофском факултету у Београду. Докторирао је 1971. године дисертацијом *Шелингово место у естетици немачког класичног идеализма*. Био је две године професор философије у Трећој београдској гимназији. Од 1969. до 2007. радио је на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Прошао је сва наставничка звања. За редовног професора изабран је 1982. Предавао је *Естетик*у, *Културологију* и *Социологију културе и уметности*. Као хонорарни професор изводио је наставу из *Естетике*, *Реторике* и *Социологије уметности* на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (1971–1981); као професор по позиву држао је курс из *Социологије културе* на Љубљанском универзитету (1975–1980), а наставу из *Естетике* држао је и студентима основних и постдипломских студија на Факултету драмских уметности у Београду (1985–1988). У хонорарном статусу ангажован је као професор *Социологије културе* на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду (1982–2002). Био је члан АИСА – Association internationale des critiques d'art, члан Српскога филозофског друштва и Естетичког друштва Србије. Покретач је и један од оснивача *Етно-културолошке радионице Сврљиг*, главни и одговорни уредник *Етно-културолошког зборника* (1995–2016), члан редакција *Гледишта* и *Књижевности*.

Сретен Петровић објавио је 35 књига из области естетике, реторике, социологије уметности, антропологије, културологије и културалне антропологије, око 500 приређивачко-уредничких публикација, научних и стручних радова, у часописима, зборницима, годишњацима. Имао је око 350 наступа у радио и телевизијским емисијама (а преко 200 само на Трећем програму Радио Београда, где су више десетина пута други аутори говорили о његовим делима), више од 200 јавних предавања и учешћа на трибинама, округлим столовима, дискусијама о различитим делима и темама из области којима се бавио. О његовим делима написано је и објављено у штампаним и електронским медијима преко 250 текстова. Био је ментор и члан комисија за оцену и одбрану више десетина докторских и магистарских радова.

Међу бројним наградама које је Сретен Петровић добио за своје књиге, издвајају се: Награда „Веселин Маслеша” у Сарајеву (1989), за књигу *Уметност и симболичке форме*; Награда Савеза југословенских издавача (1989), за монографију *Боја и савремено српско сликарство*; Награда „Лаза Костић” у Новом Саду (1997), за дело *Митологија Срба*; Награда Савеза југословенских издавача (2000), за петокњижје *Српска митологија, I–V*.

2. Није нимало лако представити дело Сретена Петровића, тј. сачинити филозофски и научни портрет овако плоднога филозофа и научника. Додуше, тај сложени посао унеколико је олакшан охрабрујућом чињеницом јасне проблемске мотивисаности, логичке кохеренције и смисаоног происхођења његових књига, систематским начином излагања, а, рекло би се, и латентном систематичношћу читавога Петровићевог опуса.

2.1. Свој теоријски рад Сретен Петровић започео је у области **естетике и филозофије уметности**.

Заокупљеност светом уметности Сретен Петровић је најпре искушао у уметничкој школи, учећи вајарство (паралелно са стицањем гимназијскога образовања), и то му је искуство одржавало енергетски набој неопходан за теоријско и емпиријско испитивање феномена уметности, започето студијама филозофије, а потом магистарским и докторским студирањем филозофскога дела Ф. В. Ј. Шеллинга, изборнога филозофског сродника. Ерос и патос шелинговске идеје апсолутне продукције и централне метафизичке позиције уметности учинили су да Петровић узме стваралаштво за врховни принцип бића и делатнога живота, као и свога трагања за метафизичким исходиштем, што га је – у суочењу са суморним чињеницама идеолошкога контролисања уметничкога стваралаштва – нагнало на преиспитивање атеоријске, културално-историјске и идеолошке, па и психолошке утемељености и функције естетичких идеја и теорија. Објављивање књиге која је резултат тих истраживања није могло проћи без идеолошких интервенција и ометања од стране дежурних чувара поретка. Сретен Петровић је из овога истраживања односа естетике и идеологије изашао са јасном тезом о нужности одбра-

не аутономије уметности, са артикулисаним естетичким антигносеологизмом, и концепцијом естетике искључиво као метаестетике, која – суочена са „самодовољношћу” уметничких дела, и загледана у сопствене теоријске и атеоријске претпоставке, могућности и границе – оставља нетакнутим уметничко стваралаштво и врховну антрополошку али и метафизичку димензију уметности. Топос продукције, стваралаштва, обрађен је и у оквиру Петровићевог бављења Марксовом онтологијом рада, аутентичнога кретативног рада као суштине људскога делатнога бића, чиме је првобитни мотив естетичкога идеализма добио и своје антрополошко, социјално-онтолошко, па и културално-историјско укореење.

Но, својеврсна синтеза раних шелинговских али и марксовских мотива врхунила је не неком „ексклузивистичком” апотеозом стваралаштва, него „демократским” одбијањем романтичкога и неоромантичкога преузношења и својеврсне хегемоније уметности и њенога вредносног претпостављања свима осталим људским делатностима. Сретен Петровић заговара могућност аутентичнога и креативног чина у свакој људској делатности, одбацујући рецепцијско-маркетиншко фаворизовање резултата тога чина, идеологију учинка и тржишнога надметања. То своје схватање систематски је изложио као целовиту визију критике естетичкога ума, односно концепцију деконструкције естетике као предмет-теорије и теорије са практичко-нормативистичким амбицијама, те као визију једне онтологије и антропологије широко схваћенога стваралачког чина.

2.2. Петровићево бављење **социологијом уметности**, од проблема социјалне-онтологије уметности све до феномена рецепције уметности, псеудо-уметности, тј. кича, бављење **психолошким** истраживањима боја у савременом српском сликарству, није само стицај академских околности, већ логичан след ауторовога интегралног третирања феномена уметности, израженог формулом „аутор–дело–публика”, у свима његовим битним димензијама: индивидуално-психолошкој, социјално-историјској, метафизичкој.

2.3. А чињеница атеоријске, практичко-етичке мотивације важи и за његово плодно бављење **реториком**, које је седамдесетих година прошлога века, у услови-ма партијско-политичкога једноумља и „монологизма”, било колико неочекивано толико и антиципаторско, да би, потом, у надлазећим деценијама, било и поучно – као својеврсни пледоаје не само за културу и етику јавнога говора, већ и за плурализам и дијалог друштвених и политичких становишта.

2.4. Петровићев дугогодишњи рад у области **социологије културе, културологије, културалне антропологије**, изнедрио је дела која представљају једну обухватну **философију (повести) културе**. У њима се примарни шелинговски импулс препознаје и у Петровићевом схватању мањкавости естетичко-естетицистичке и естетичко-идеалистичке самољубивости, и у неопходности сагледавања не само ширега контекста, већ и најдубље основе уметности. Конкретно, то је значило окретање другим симболичким формама, корпусу цивилизацијских и духовно-културалних вредности, а пре света феномену митологије и њене свакидашње

операционализације – подручју обичајности. Петровић се ни овде није задовољио обимном и промишљеном теоријском и теоријско-методолошком обрадом проблема, него је одважно закорачио и у научно-истраживачки теренски рад, наравно, на конкретној грађи свога, сврљишкога, завичаја, грађи значајној не по овој биографској чињеници завичајности, већ по реткој, и надалеко познатој очуваности етнографскога блага, блага традиционалне културе у источној Србији, и, посебно, по културално-антрополошкој индикативности дубинских, митолошких слојева духа у обичајности овога краја. Овај део методолошкога, теоријскога, емпиријскога и организаторскога рада Сретена Петровића (и његових сарадника и пријатеља) сведочи о узвишеноме споју универзалних и локалних вредности – о везаности за дух завичаја и о могућности надзавичајнога узлета, отеловљеног у изградњи *Етно-културолошке радионице Сврљиг*. Узгред, који би се град у Србији, па и много већи од Сврљига, могао подичити таквом институцијом као што је *Етно-културолошка радионица Сврљиг*, са њеним *Етно-културолошким зборником*, са више међународних научних скупова, и са више десетина научних публикација из области студија културе источне Србије и суседних области!? Не сумњам да ће Сврљижани наћи начина да се достојно одуже своје великом суграђанину, и да ће осмислити најприкладнију форму трајнијега очувања лика и дела Сретена Петровића.

2.5. У последњој фази свога рада, Сретен Петровић се вратио одбрани аутономије и трајности вредности (естетске) уметности, достојанства ствараоца, дела и свакога љубитеља уметности – пред незајажљивим налетима тржишта роба, спектакла, али и „тржишта” идеолошких идеја и теоријских концепата и амбиција, у доба антиуметности; а све то са брижљиво грађенога становишта своје онтологије стваралачкога чина и метаестетике као критичке естетике. У томе настојању, написао је чак три књиге: *Естетика у доба антиуметности* (2016). *Естетика и доживљај: љубитељу уметности и лепоте* (2019). *Естетика и прогрес: трајност вредности уметничког дела* (2022). Када се овоме „трокњижју” придода и она утемељујућа *Деконструкција естетике: увод у онтологију стваралачког чина* (2006), онда је реч о својеврсном „четворокњижју” добро засноване и образложене одбране аутономије стваралаштва и естетске уметности – против главне струје савремених и владајућих теорија уметности код нас, па и у већем делу света, те доминантних токова савремене (концептуалне) уметности и „кустоских пракси”.

И док је у претходећим књигама поставио заокружену одбрану онтолошкога и антрополошкога дигнитета, најпре, свакога стваралаштва и креативнога узлета било кога „израђивача”; потом, статуса и вредности уметничкога дела – средишта естетске уметности; најзад, достојанства „свакидашњег” реципијента и конзумента уметничких дела у најширем смислу, у последњој књизи Сретен Петровић настојао је да одбрани дуговеку традиционалну „естетску уметност”, и високу и популарну, од оглашавања њене „застарелости”, предвиђања њенога „краја” и организовања њене абдикације, и да, истовремено, оспори легитимност настојања теоријских и практичних претендента да заседну на њен наводно упражњени

трон. Том књигом се заокружује велики Петровићев пројект одбране естетскога и уметности од анти-уметничких теорија и одговарајућих анти-уметничких пракси. У њој су анализиране поменуте теорије; њиховоме прогресистичком историзму, који се неоправдано протеже на сферу уметности, полемички је супротстављено гледиште критичке естетике и критеријум трајности дела; најзад, уз читав низ директних оспоравања вредности, па и персифлирања појединих предузећа савремене уметности, извршена је и једна гео-културална анализа регионалне генезе и дифузије ових естетика и уметничких пракси, што ће, усуђујемо се, бити главни изазов стручном читатељству, и оно по чему ће ова књига бити упамћена и у широј културалној јавности, задобијајући како сагласност тако и супротстављање – све осим равнодушности. Историзму и прогресизму поменутих антиестетских и антиуметничких теорија и пракси, које се самолегитимишу (квази)хегелијанским схватањем о кореспонденцији „свога времена” и философско-естетичке мисли, а поготову присвајањем тезе о „крају уметности”, Сретен Петровић је, након анализе и увида, приписао својства која најрадије обједињавам у античком појму *амузије* (наравно, у не-медицинскоме смислу).

3. Вишедеценијски предани и посвећенички теоријски и истраживачки рад није остао без значајних резултата. Сретен Петровић је нашој философској и научној грађевини подарио читав низ, неретко оригиналних, замисли, идеја, извођења, најзад заокружених теорија, које није једноставно чак ни само побројати (макар као путоказ будућем докторанду):

- рано инспиративно и узорно опредељење за уметност и стваралаштво, а не за својевремено у идеологизованој теорији доминирајуће форме и категорије „друштвене свести”, и то преко тада неуобичајенога и скоро „ексцеснога” избора Шелинга и философске романтике; трајна шелинговска инспирација, са личним „шелинговским” животним луком од уметности, преко митологије, до метафизичкога (натчулнога);
- естетички скептицизам, односно „умерени естетички агностицизам” у погледу могућности теоријскога досезања тајне уметности;
- естетички антигносеологизам, али, разумљиво, не и реторички антигносеологизам (јер реторика, по Петровићу, држи до значаја садржине, истиносне и етичке димензије говора, ради демаскирања манипулацијских беседничких намера);
- одбрана аутономије уметничкога стваралаштва од свих не-уметничких, па и философских захтева;
- естетички антидогматизам (омеђавање граница и могућности теоријскога обделавања уметности, и одбијање сваке идеолошке употребе уметности), али не и естетички идеализам;
- истицање примата форме и онтолошкога статуса уметничкога дела;
- супротстављање главној струји „марксистичке естетике” и изградња једне „марксистичке критике естетике”;

- изграђена концепција метаестетике, као критике естетичкога ума – естетичка само-критика вантеоријских, културално-историјских и персоналних темеља сваке естетике, консеквентно самоукидање естетике (која и иначе живи од „смрти уметности”), следствено, критика естетичкога нормативизма;
- вредносно ослобођена естетика (као мета-естетика) и, разуме се, вредносно ослобођена социологија уметности (која испитује само различите, варијантне епохалне ликове уметности и њене рецепције), најзад, и вредносно ослобођени приступ психолошко-естетичким темама (емпиријско-експериментална истраживања психо-социјалнога и стилскога синдрома доминантне сликарске палете, а не говор о уметничкој вредности дела);
- инсистирање на естетички фундираној критици уметности;
- деконструкција естетике као одбацивање „уметничких” претензија естетике која тендира укидању разлика између философскога дискурса (појмовне форме) и уметничкога израза (особене чулно-духовне форме);
- идеја онтологије и антропологије стваралачкога чина, која претпоставља могућност самонадмашивања (наговештаја трансценденције) у свакоме аутентичном људском делању;
- схватање уметности као јединства чулности и духовности, али и сваке аутентичне стваралачке делатности као таквога јединства;
- критички увид у феномен глади за чулношћу, доминације неизграђене чулности, естезијскога, и последичнога заузимања кичерскога става, те увид у феномен успона кича и одговарајућег анестезирања критичкога потенцијала човека, као сигнал и симптом кризе хуманума;
- критички увид у „тумарање” неких ексклузивних авангардних и савремених псеудо-трагалачких „изама” у уметности;
- шелинговско „откриће” митологије као грађе уметности, али и као хоризонта наде и утопије, вере и трансценденције, и истицање значаја мито-поетске фантазије народа (уз критички увид у могућности злоупотребе митолошке свести);
- поткрепљивање теорије културе и теорије мита емпиријским истраживањима митолошких слојева колективне свести, односно, истицање значаја философскога заснивања таквих истраживања – философско-антрополошки приступ српској митологији у веровању, обичајима и ритуалу;
- настојање да се на грађи митологије и обичајности источне Србије пробије до разумевања темеља древне српске, словенске и индоевропске митологије и магије, и антрополошко реконструисање целине митскога и духовнога система предака из појединачних налаза испитиване обредне праксе;
- теза о истоветности духовне матрице Индоевропљана, као „јединства у разликама”, и о нужности очувања стечених историјских, етничких, националних, регионалних културалних разлика и особености;
- реафирмација алегоријске методе у тумачењу извора за реконструкцију српске митологије и спремност на преиспитивање „неканонизованих” извора грађе; одважност у развијању теза о древноме митолошком систему Срба садржаном у об-

- редима (као специфичној операционализацији мита), о доласку Срба на Балкан, о новијем, „Јастребачком пантеону” Срба, дакле, обухватна реконструкција „српске митологије”, тј. јединствени и деликатни, за неке и контроверзни, подухват;
- теза о митолошко-ритуалној конструкцији идентитета, те о значају очувања културалнога идентитета народа у процесима разноврсних интеграција и унификација;
 - теза о ритуализму као битној карактеристици српске обичајности;
 - теза о песничко-митолошкој, недискурсивној, слици света код Срба;
 - теза о раној христјанизацији Јужних Словена и недовршености српске митолошке грађевине, о повратку митолошкој духовности усред прекинутога државног успона и о одговарајућој верској идентификацији (указивање на наличје ових процеса – митоманија, пасеизам, аутохтонизам, похришћављено паганство);
 - уочавање, описивање и објашњавање разлика у култури источно-србијанскога и западно-србијанскога ареала;
 - одбрана аутономије и трајности вредности (естетске) уметности, достојанства ствараоца, дела и свакога љубитеља уметности, у доба суштински антиуметничких „нових”, „кустоских” и сличних „уметничких пракси”.

Уза све то: заснивање, уздизање и међународна афирмација Етно-културолошке радионице Сврљиг и систематски рад на истраживању традиционалне културе источне Србије и суседних области, на окупљању научника и публиковању њихових истраживачких налаза.

4. Сретен Петровић је ненаметљиво, али постојано и утицајно, присутан у српској и широкој философској, научној, уметничкој и, уопште, културалној јавности и академској заједници пуних шест деценија – од првога рада у *Гледиштима* (1962), до последњих месеци живота, такође испуњених радом. О томе сведочи његово разгранато, али смисаоно повезано и систематично дело.

Доминанта његовога укупног теоријског и истраживачког напора гласи: стваралачки осмислити целину сопствене егзистенције, Биће, у било којој делатности, у било којој од главних шифара „стваралачкога обигравања” око Тајне: у уметности, философији, културологији, митологији... и у животу. Стога је упознавање са философским и научним схватањима Сретена Петровића, и са његовим професионалним и животним искуствима, у најмању руку – подстицајно.

Он сам, доиста је живео у складу са великим философским и цивилизацијским идејама и вредностима о којима је писао, у које је веровао, за које се залагао и на њима предано и истрајно радио – не без судара са политиком, идеологијом и окоштаним институцијама, као и са теоријским модним трендовима.

Драган Жунић

* Овај текст преузет је из последње свеске *Бдења* бр. 73/74 и уредници се овом приликом захваљују проф. др Драгану Жунићу, аутору текста и Зорици Бранковић Басарић, уредници *Бдења*.

У току реализације овог броја Етно-културолошког зборника затекла нас је тужна вест о смрти професора др Сретена Петровића.

Професор Сретен Петровић (Сврљиг, 1940 – 2022) преминуо је 3. јула 2022. године у Београду. Био је оснивач Етно-културолошког зборника и његов главни уредник током прве две деценије његовог постојања.

Овај знаменити српски научник, културолог и филозоф, написао је више десетина књига и више стотина запажених научних радова. Притом је неуништивим ентузијазмом и личним животним примером сведочио своја интелектуална упоришта, постојано утичући на развој науке и културе, као и на бројне друге ауторе, широм српског света. Био је редовни професор Филолошког факултета у Београду, изузетан предавач и несвакидашње плодан стваралац. Његов опус је необично разностран и вишеслојан, тако да дело овог занимљивог и оригиналног аутора несумњиво тек чека на своје истраживаче, тумаче и настављаче.

Наредни број Етно-културолошког зборника биће посвећен др Сретену Петровићу и његовом научном опусу. Сви заинтересовани, почев од његових сарадника и поштовалаца, позвани су да својим прилозима допринесу сећању и настављању стремљења које је (и преко Зборника) започео наш Сретен.

Уредници

БРОНЗАНИ БОДЕЖ СА ЛОКАЛИТЕТА СТРАЖА КОД ЖАГУБИЦЕ

Војислав Филиповић

Археолошки институт, Београд

e-mail: vfilipov1@gmail.com

Апстракт: У овом кратком раду приказује се налаз бронзаног бодежа откривеног нелегалним активностима на познатом локалитету Стража у близини Жагубице у Хомољу. Налаз представља ретко сведочанство о бодежима са трапезоидном закивном плочицом и четири отвора за нитне нађених на овим просторима, с обзиром на то да се чини да је њихова матична територија негде између Карпата, Алпа и Балтика. Хронолошки, ови бодежи могли би се одредити у време краја средњег бронзаног доба, тј. у период око 1.650 до 1.450 године пре н.е., што би према Рајнекеовој хронологији отприлике било синхронно са његовим фазама Br B/C1. Нажалост, на самом локалитету, иначе вишеслојном, од енеолита до раног средњег века нема потврда о керамичком материјалу који би хронолошки одговарао бодежу. Додуше, сви досадашњи налази са овог простора су случајни и припадају периодима од енеолита до раног средњег века, тако да за сада немамо скоро никаквих поузданих података о овом налазишту.

Кључне речи: бодеж, средње бронзано доба, источна Србија, Дунав, централна Европа, детектор.

Abstract: This short paper presents a find of a bronze dagger. The dagger originates from illegal activities at the well-known site of Straža in the vicinity of Žagubica, in Homolje Region. Within this region, such a dagger, with a trapezoid plate and four rivets, represents a rare find, since such type of weapon originates from somewhere between the Carpathian, Alpine and Baltic regions. This type of dagger is chronologically positioned to the end of the Middle Bronze Age, i.e. between 1650 and 1450 BC, or Br B/C1 period according to Reineckes' periodization. Although the site of Straža is multilayered, there are no direct confirmations of material culture that would chronologically correspond to the dagger. However, as all finds from this site are chance finds from various periods, from the Eneolithic to the Medieval Period, there are no precise data on the cultural stratigraphy of the site.

Key words: Dagger, Middle Bronze Age, Eastern Serbia, Danube, Central Europe, metal detector.

Током пролећа 2022. године, на, из литературе познатом локалитету Стража¹ код варошице Жагубице у источној Србији, нелегалним радом детектором за метал откривен је бронзани бодеж који овде представљамо.²

Локалитет Стража налази се на источном ободу вароши Жагубица, на последњој северној греди планине Бељанице, на левој обали реке Тиснице (сл. 1). Истраживања локалитета нису вршена, тако да сазнања о њему добијамо само на основу рекогносцирања и појединих случајних налаза. Први помен овог налазишта налазимо код Д. Јацановића и М. Стојића, када се помиње да је приликом рекогносцирања 2000. године,³ регистрован фрагмент керамике Костолац – Коцофени културе.⁴

Сл. 1

У раду О. Филиповић и Д. Јацановића о налазиштима ове културне манифестације на простору Хомоља,⁵ добијамо низ занимљивих података о Стражи, поред осталог и да је дебљина културног слоја 20 до 40 cm, да лежи на природној стени, а да је поред праисторијске керамике регистровано и неколико елипсоидних жрвњева које аутори такође приписују поменутој енеолитској култури,⁶ као и два рударска андезитска бата,⁷ за које претпостављају да су служили за цепање стена богатих бакром, што повезују са сличним налазима из Рудне Главе. У прилог овој тврдњи наводе и да је на локалитету нађен комад чистог бакра, као и већа количина металне шљаке.⁸ Такође, наводе да са локалитета потиче и плjosната бакарна секира са лучно обликованим сечивом наглашених крајева, идентична примерку из оставе

¹ Стојић, Јацановић 2008: 353; Филиповић, Јацановић 2014: 25 и даље; Миловановић, Филиповић 2021: 70-77.

² Преко посредника до мене је стигла информација и неколико фотографија овог ретког налаза у домаћој археологији, а на моју молбу налазач је проследио фотографију са лењиром и рекао тачно место где је открио бодеж. Овај податак је проверен преко друге особе која је, не знајући да се ради о провери, потврдила место налаза (изнад Жагубице).

³ Вероватно рекогносцирања Д. Јацановића.

⁴ Стојић, Јацановић 2008: 353.

⁵ Филиповић, Јацановић 2014: 25-28.

⁶ *Ibid.*: 27.

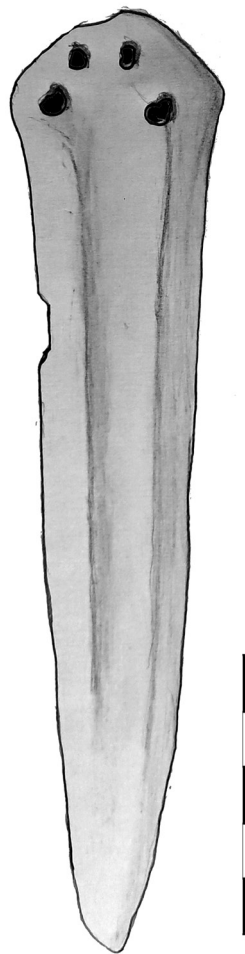
⁷ *Ibid.*: 27-28, сл. 1.

⁸ *Ibid.*: 28.

Суви До,⁹ што би указивало на секиру типа Алтхајм,¹⁰ које се датују доста широко, од почетка енеолита, па до средине бронзаног доба.¹¹ Стога би се ове секире уклапале и у поменуто датовање Страже од стране колеге Д. Јацановића и осталих аутора. Такође, помиње се да се на Стражи налази и материјал из пуног средњег века,¹² али код других аутора налазимо податак да на Стражи постоје слојеви који се хронолошки могу одредити и у касноантички и раносредњовековни период.¹³ Свакако се ради о вишеслојном локалитету који се налази на високоерозивној позицији, па је, вероватно, услед различитих периода обиласка локалитета налажен и материјал из неког другог периода него што је то био случај раније, посебно имајући у виду рад локалног каменолома који полако али сигурно уништава ово археолошко налазиште.

Тако долазимо и до налаза бронзаног бодеза који наводно потиче са овог локалитета, а који би се, у најширим разматрањима, могао хронолошки одредити у прилично уски временски оквир од Вг В до Вг С, што се скоро никако не уклапа у досадашња сазнања о налазишту, осим могућег хронолошког поклапања са поменутом секиром типа Алтхајм, посебно што се овај тип плоснате секире дефинитивно јавља и после периода Вг В/С, имајући у виду да поједини примерци у свом саставу имају и скоро 10% калаја,¹⁴ што је иначе карактеристика развијеног бронзаног доба и прелазног периода. Разматрајући овакав функционално-типолошки предмет какве су плоснате секире, свакако се стиче утисак да је њихова форма уобичајено решење за овакав тип алатке, почевши од камених глачаних језичастих секира чија је благо промењена форма задржана наредних неколико миленијума.

Но, вратимо се нашем краћем бодезу са трапезоидном закивном плочицом и четири отвора за нитне (сл.

Сл. 2
(цртеж: А. Вељановић)

⁹ *Ibid.*: 28.

¹⁰ Шљивар 1991: Т. I/6.

¹¹ Antonović 2014: 47-49.

¹² Филиповић, Јацановић 2014: 26.

¹³ Миловановић, Филиповић 2021: 71.

¹⁴ Antonović 2014: 47.

2), могуће од арсенске бронзе,¹⁵ ливеном у калупу. Све нитне и даље су присутне у отворима, а на једном сечиву постоји мање оштећење у дужини од 1.2 cm. Бодеж је дугачак 16.5 cm, на централном делу широк 2.5-2.8 cm, док је на закивној плочици ширина 3,9 cm. На основу фотографије јако је тешко рећи како изгледа пресек овог бодежа, мада би се могло учинити да је реч о два паралелна и благо истакнута ребра са централним пре равним, него конкавним делом. Са друге стране, овакав пресек није карактеристичан за раније периоде бронзаног доба, већ су они учесталији крајем развијеног бронзаног доба, а настављају да се јављају и даље у прелазном периоду, тако да се у наставку текста нећемо водити пресеком сечива приликом навођења аналогија.

Бодежи са трапезоидном закивном плочицом и четири нитне карактеристични су за централну Европу и релативно су добро хронолошки позиционирани, на основу налаза из гробова и осталих затворених целина. На овом месту треба поменути да се током млађих периода јављају и слични примерци са такође трапезоидном закивном плочицом, али са два или три отвора. На појединим примерцима, заковице су два или три пута већих пречника, што је карактеристично за нешто позније периоде, као и за сечива чије порекло треба тражити на и око централног и источног Медитерана.

Најсличнији примерку из Жагубице јесу бодежи са трапезоидном закивном плочицом и четири нитне тзв. типа Холишов (Holýšov) из Чешке, а који се у тој регији хронолошки опредељују у период Вг В/С1.¹⁶ У Словачкој се налазе слични бодежи као и у поменутој Чешкој,¹⁷ док се у областима Пољске појављује тек неколико сличних примерака.¹⁸ Посматрајући подручје северно од Алпа, најсличнији примерци су они из Вешингена и Алтхајма у југоисточној Немачкој,¹⁹ као и они из Стајнтхалбена и Тиершнека из нешто севернијих области.²⁰ Сви ови бодежи опредељују се у период Вг В/С1. Још даље на запад, у областима данашње Француске такође налазимо сличне бодеже у више варијанти, хронолошки опредељене у време средњег бронзаног доба.²¹ Јужно од Алпа, на простору северне Италије, јавља се тек по неки сличан примерак бодежа, окарактерисан као тип Бролио,²² а који је том приликом хронолошки постављен на крај средњег бронзаног доба на простору

¹⁵ Ово је мој лични утисак на основу дугогодишњег искуства и боје патине.

¹⁶ Novak 2011: 81-83, cat. 331-341.

¹⁷ Vladár 1974: cat. 108-111.

¹⁸ Gedl 1980: taf. 17.

¹⁹ Wels-Weyrauch 2015: cat. 196, 205.

²⁰ Wüstemann 1995: cat. 301-302.

²¹ Gallay 1988: 53-55.

²² Bianco Peroni 1994: 64.

северне Италије.²³ Источно од Карпата чини се да нема овог типа бодежа,²⁴ док примерци из Егеје, чини се да имају свој независни типолошки и функционални развој који одговара типовима бронзаних мачева.²⁵

Хронолошки, наш бодеж би требало одредити у време краја средњег бронзаног доба, тј. у период око 1.650 до 1.450 године пре н.е., што би према Рајнекеовој хронологији отприлике било синхроно са његовим фазама Вг В/С1. За сада не можемо дати неки ближи културно-историјски оквир за који бисмо везали овај тип бодежа, али бисмо најпре могли помислити на једну од фаза културе Дубовац-Жуто брдо, која у том периоду доминира овим делом Подунавља. На овом степену познавања овог типа бодежа на простору Балкана, незахвално је поредити евентуалне димензије нитни, или пак пресек сечива, што су иначе подаци који би донекле пружили и потенцијалне додатне податке. Рад доноси податак о овом налазу и приказује још једно културно добро које ће завршити у домаћој или иностраној приватној колекцији, па је и са тог аспекта добро приказати га стручној јавности.

* Резултати истраживања спроведени су уз подршку Фонда за науку Републике Србије, бр. пројекта 7750074, The FLOW.

ЛИТЕРАТУРА

- Antonović, D. 2014. *Kupferzeitliche Äxte und Beile in Serbien*. Prähistorische Bronzefunde IX/27. Stuttgart.
- Bianco Peroni, V. 1994. *I pugnali nell'Italia Continentale*. Prähistorische Bronzefunde VI/10. Stuttgart.
- Vladár, J. 1974. *Die Dolche in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde VI/3. München.
- Gallay, G. 1988. *Die mittel- und spätbronze- sowie ältereisenzeitlichen Bronzedolche in Frankreich und auf den britischen Kanalinseln*. Prähistorische Bronzefunde VI/7. München.
- Gedl, M. 1980. *Die Dolche und Stabdolche in Polen*. Prähistorische Bronzefunde VI/4. München.
- Клочко, В. I., Козименко, А. В., Гошко, Т. Ю., Клочко, Д. Д. 2020. *Епоха ранњого металу в Україні (історія металургии та генезис культури)*. Київ.
- Миловановић, М., Филиповић, О. 2021. *Касноантичко и рановизантијско наслеђе Хомоља. Археолошка сведочанства*. Београд.
- Novák, P. 2011. *Die Dolche in Tschechien*. Prähistorische Bronzefunde VI/13. Mainz.

²³ *Ibid.*: 188.

²⁴ Клочко et al. 2020.

²⁵ Paradopoulos 1998.

Papadopoulos, Th. J. 1998. *The Late Bronze Age Daggers of the Aegean I. The Greek Mainland*. Prähistorische Bronzefunde VI/11. Stuttgart.

Стојић, М., Јацановић, Д. 2008. *Пожаревац – археолошка грађа Србије*. Београд – Пожаревац.

Филиповић, О., Јацановић, Д. 2014. Насеља Костолац-Коцофени културе у Хомољу. *Viminatum* 17: 25–33.

Шљивар, Д. 1991. Метални налази из праисторијске збирке Народног музеја у Пожаревцу. *Viminatum* 6: 33–42.

Wels-Weyrauch, U. 2015. *Die Dolche in Bayern*. Prähistorische Bronzefunde VI/15. Stuttgart.

Wüstemann, H. 1995. *Die Dolche und Stabdolche in Ostdeutschland*. Prähistorische Bronzefunde VI/8. Stuttgart.

Vojislav Filipović, Institute of Archaeology, Belgrade

BRONZE DAGGER FROM THE STRAŽA SITE NEAR ŽAGUBICA

This short paper presents a find of a bronze dagger. The dagger originates from illegal activities at the well-known site of Straža in the vicinity of Žagubica, in Homolje Region. Within this region, such a dagger, with a trapezoid plate and four rivets, represents a rare find, since such type of weapon originates from somewhere between the Carpathian, Alpine and Baltic regions. This type of dagger is chronologically positioned to the end of the Middle Bronze Age, i.e. between 1650 and 1450 BC, or Br B/C1 period according to Reineckes' periodization. Although the site of Straža is multilayered, there are no direct confirmations of material culture that would chronologically correspond to the dagger. However, as all finds from this site are chance finds from various periods, from the Eneolithic to the Medieval Period, there are no precise data on the cultural stratigraphy of the site.